

MEMOIRES KRISTIEN HEMMERECHTS BIJ DE BUREN

Een truitje van herinneringen

Kristien Hemmerechts schrijft de memoires van haar buurmeisje en stelt vast dat de herinnering een breiwerk met losse steken is. ALEXANDRA DE VOS

De auteur: schreef meer dan twintig romans, verhalenbundels en essays. Debuteerde met *Een zuil van zout*.

Het boek: de schrijfster probeert o.a. haar overleden buurmeisje Mischa een gezicht te geven door herinneringen te verzamelen.

ONS OORDEEL: betrokken en mooi verwoord, maar het onderwerp 'pakt niet op papier'.

★★★★☆

'Zeg me wat je je herinnert en ik zal je zeggen dat je geheugen niet deugt.' Kristien Hemmerechts poneert het, lichtjes provocatief, in haar essay-annex-memoires *Kronkelpaden van het geheugen*. We weten natuurlijk wat ze bedoelt: het geheugen is geen archief waar feiten netjes gerangschikt opgeslagen liggen. Het is een levend organisme dat dingen zoek maakt of net in de schijnwerpers zet, naargelang het ons uitkomt. Het is een internetzoekrobot met toegevoegde emotionele waarde. Laat twee van die menselijke zoekrobots hun licht schijnen over hetzelfde verleden en dat verleden zal anders kleuren. Hemmerechts neemt de proef op de som: ze schrijft de memoires van haar buurmeisje Mischa aan de hand van eigen en andermans herinneringen. Mischa's leven begint gezegend: een hecht gezin in een prachtig huis, bohemienouders, liefhebbende zusjes. Maar een voor een vallen de dominanten. Mischa's ouders scheiden, ze faalt als rechtenstudent en wordt depressief. Als ze trouwt met haar grote liefde volgen acht miskramen, twee kinderen en de diagnose leukemie. Mischa sterft op haar veertigste, zonder echt afscheid te hebben genomen.

Dat zijn de feiten, maar wie was Mischa? Afhankelijk van de bron was ze 'gesloten als een oester' (Kristien), 'te braaf, een engel' (haar vader), 'heel onzeker' (haar man), 'een sexy poppetje' (een vriendin).

Blinde vlek

Uit dagboeken en brieven valt met de beste wil van de wereld geen eenduidige persoonlijkheid te distilleren. Mischa dweept kinderlijk met haar ouders, en verder met nagellak en *Cosmopolitan*. Ze is als een blinde vlek waarvoor anderen theorieën spinnen, die ze opvullen met 'herinneringen' aan vermoede diepgang, verdrongen woede, onuitgesproken laatste woorden. Ook Hemmerechts krijgt geen greep op haar onderwerp. Je voelt haar frustratie als ze vaststelt hoe onbetrouwbaar het geheugen van familie en vrienden is. Niet alleen in de details, ook in

de grote lijnen van een leven: 'Bij elk interview een schokkende en ontluisterende confrontatie met hoe weinig mensen, zelfs mensen die heel veel van die persoon gehouden hebben, zich over hem of haar herinneren.' Maar ook bij mensen die in geuren en kleuren herinneringen ophalen, is wantrouwen op zijn plaats. Zo geraakt Hemmerechts' moeder niet uitgepraat over de Tweede Wereldoorlog - en ook niet over *Het verdriet van België*, geschreven door haar streek- en leeftijdgenoot Hugo Claus. Maar was zij écht aanwezig bij de executie van Verdinaso-leider Joris Van Severen? En is haar Walle-bij-Kortrijk hetzelfde als het Walle uit Claus' roman?

Warm houden

'To spin a yarn' zeggen de Engelsen, een draad tot een stuk stof weven, maar het betekent ook een verhaal weven. Dat doet het geheugen met herinneringen, het weeft ze tot een eenheid, een identiteit. 'Als een trui die we breien om ons warm te houden. Zelfs wanneer het een droevig levensverhaal is, dan nog houdt de trui ons warm.' Zo'n truitje breide Hemmerechts ook van en voor haar overleden echtgenoot, de dichter Herman de Coninck, in haar essay *Taal zonder mij*. In *Kronkelpaden van het geheugen* recycleert ze, soms letterlijk, anekdotes en gedichten uit die klassieker, als om aan te tonen dat herinneren ook herhalen is. Maar een voorval met een van Hermans 'kroegvriendinnetjes' moest wachten tot nu om verteld te kunnen worden. 'Soms denk ik dat ik schrijf om gênante gebeurtenissen uit te wissen en te vervangen door een aanvaardbare, leefbare versie', bekent Hemmerechts. Schrijven tegen het geheugen op, dus. In het eerbetoan aan buurmeisje Mischa wordt dat: schrijven om een leven te definiëren. Om haar via het collectieve geheugen een gezicht te geven. Dat *Kronkelpaden van het geheugen* daar niet helemaal in slaagt, ligt minder aan Hemmerechts dan aan het onderwerp. Een blinde vlek als Mischa 'pakt niet op papier' - het truitje van de herinnering ten spijt.

KRISTIEN HEMMERECHTS
Kronkelpaden van het geheugen.
De Geus, 315 blz., 21,50 €
(e-boek 17,99 €).

Kristien Hemmerechts. © kvg

DE EERSTE ZIN KRONKELPADEN VAN HET GEHEUGEN

Domme herinneringen. Zoals Jacqueline, die zegt dat ze niet graag naar de cinema gaat omdat het daar stinkt. Of zei ze: 'Ik ga niet graag naar de Cartoon's, want daar stinkt het?' En waar zei ze het, bij haar thuis of in de cinema, waar ze dan toch eens mee naar toe gegaan was? Met mij. Zij en ik in de cinema. Zo veel gaten in mijn geheugen. Een gruyèrekaas.

KUNST DE ECHE EMOTIES VAN DA VINCI

Wel en wee met Leonardo

Het Laatste Avondmaal is een van de beroemdste kunstwerken ter wereld. Hoe het werk van Da Vinci tot stand kwam en hoe het bijna tot een ruïne verviel, vertelt de Canadese schrijver Ross King in zijn jongste turf.

JAN VAN HOVE

De auteur: Canadees die naam maakte met historische non-fictie, o.m. over Brunelleschi, Michelangelo en de impressionisten.
Het boek: het verhaal van Leonardo en *Het Laatste Avondmaal*.
ONS OORDEEL: een kleurrijk verhaal over een beroemd kunstwerk.
★★★★☆

Met *Het Laatste Avondmaal* ging ongeveer alles mis wat er met een muurschildering mis kan gaan. Twintig jaar nadat Leonardo het werk in de refter van het Santa Maria delle Grazie-klooster in Milaan voltooid had, begon de verf al af te bladderen. Het fresco had te lijden van de damp en de rook uit de keuken en was bovendien op een vochtige muur geschilderd. Onder Napoleon werd de refter gebruikt als paardenstal en in de Tweede Wereldoorlog viel er een bom op. Tussendoor was er ook nog een overstroming die het gebouw onder water zette. En het ergste van al: *Het Laatste Avondmaal* onderging in de loop van de eeuwen rampzalige restauraties, waardoor het werk steeds minder op het fresco van Leonardo ging lijken. Zo verving een van de restaurateurs de voet van de apostel Bartolomeus door een tafelpoot en een hand van de heilige Thomas door een knapperig broodje. De jongste restauratie, die meer dan twintig jaar duurde, van 1977 tot 1999, nam alle latere toevoegingen weg en herstelde zo goed en zo kwaad als het ging het fresco zoals het er oorspronkelijk uitzag. Toch wijzen critici erop dat *Het Laatste Avondmaal* vandaag nog slechts voor 20 procent het werk van Leonardo is en voor 80 procent dat van de restaurateurs. Wat niet belet dat het nog steeds als een hoogtepunt van de westerse schilderkunst beschouwd wordt en een van de belangrijkste publiekstrekkers van Milaan blijft. Wie ooit in het Santa Maria delle Grazie op bezoek was en het fresco bewonderde, zal het boek *Leonardo*

EN HET LAATSTE AVONDMAAL

'Het Laatste Avondmaal' in Milaan: bijna een ruïne. © imageglobe

do en *Het Laatste Avondmaal* waarschijnlijk met plezier lezen. De auteur, Ross King, verstaat de kunst om uit het slechts voor specialisten toegankelijke materiaal van de kunstgeschiedenis bestellers te maken. Ook over het ontstaan en het verval van Leonardo's meesterwerk vertelt hij een boeiend verhaal vol kleurrijke details, dat bovendien een beeld geeft van het leven en de politieke intriges in het vijftiende-eeuwse Italië.

Oorlogstuig

Het boek draait om twee krachtige figuren. De eerste is natuurlijk Leonardo da Vinci, de geniale maar wispelturige schilder die een knappe verschijning moet geweest zijn, bij voorkeur gekleed in paarse mantels en roze maillots en dol was op bergbeklimmen en krullenbollen. De tweede is Ludovico Sforza, bijgenaamd 'Il Moro', de sluwe hertog van Milaan die Leonardo de opdracht voor *Het Laatste Avondmaal* gaf. Sforza is de belangrijkste opdrachtgever van de Florentijnse kunstenaar geweest. In Sforza's dienst kon Leonardo zestien jaar lang redelijk ongestoord werken in een oud kasteel. Hij kreeg er alle kansen om zijn interesses op het gebied van wiskunde, anatomie en architectuur uit te leven, ook op dagen dat hij eigenlijk had moeten schilderen. Hij bedacht er vervaarlijk oorlogstuig en ambitieuze bouwprojecten, en zelfs vliegtuigen en een duikboot, die voor het merendeel nooit werden gerealiseerd. Tussendoor was hij niet te beroerd om kostuums te ontwerpen voor de spektakels aan het hof of om de slaapkamer van hertogin Beatrice

een lijke verf te geven. *Het Laatste Avondmaal* was het hoofdwerk van Leonardo in zijn Milanese periode. Hij schilderde het op een steiger. Daar ging de hertog - een notoire vechtkas die niet alleen zijn vrouw maar ook zijn bondgenoten bedroeg - tweemaal per week als een vrome christen eten met de monniken. De opdracht moet voor de kunstenaar een hele uitdaging geweest zijn, want hij had nooit eerder in de frescotechniek gewerkt en kreeg nu ineens een negen meter lange en meer dan vier meter hoge muur voorgeschoteld.

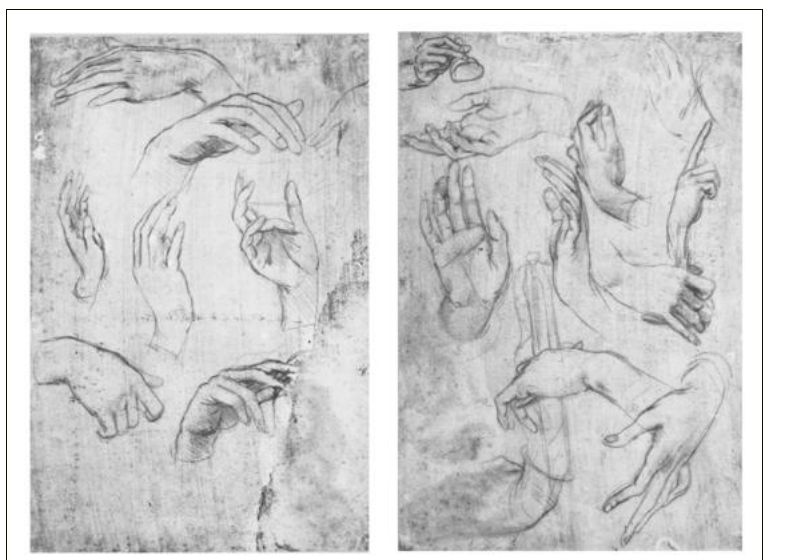
Olieverf

Zoals steeds vorderde de arbeid traag. Een getuige herinnerde zich later dat Leonardo soms 's morgens vroeg al de steiger beklimde en als een toonbeeld van vlijt de hele dag bleef doorwerken. Maar op andere dagen zat hij urenlang naar het fresco te turen zonder zijn penseel aan te raken. Het mag dan ook niet verbazen dat een andere kunstenaar, die op de wand tegenover Leonardo een schildering moest maken en tegelijk met hem begonnen was, anderhalf jaar eerder de klus geklaard had. Traditioneel werkten de muurschilders op een natte pleisterlaag. Dat trok Leonardo niet aan, omdat hij in dat geval te snel had moeten werken. Hij besloot olie- verf te gebruiken, die dieper glansde en meer nuances toeliet, maar die hij op de droge pleisterlaag moest aanbrengen. Het gevolg was dat de verf nooit goed aan de muur gehecht was, wat de snelle aftakeling van het kunstwerk helpt verklaren. Van in het begin werd *Het Laatste*

Avondmaal als een wonder beschouwd. Zelfs de Franse koning die in 1499 hertog Sforza uit Milaan verdreef, kwam het bekijken. De bezoekers vergaapten zich niet alleen aan de kleurenpracht, maar raakten ook niet uitgepraat over de levendige en druk gebarende figuren en de realistische weergave van alle elementen van de compositie, van het tafelkleed tot het landschap in de achtergrond. Leonardo stelde zich niet tevreden met stereotiepe houdingen en expressies. Hij wilde echte emoties tonen. Daarom liep hij altijd rond met een schetsboekje onder zijn riem, om te kunnen noteren hoe zijn medeburgers in werkelijkheid met elkaar praatten, lachten, vochten en treurden. Dat gaf *Het Laatste Avondmaal* een ongeziene directheid.

Het fresco legde Leonardo geen windeieren. Hij ontving er tweeduizend dukaten voor, plus een stuk land even buiten Milaan dat ongeveer evenveel waard was. Omgerekend in onze hedendaagse munt bedraagt de vergoeding een half miljoen euro. Als je bedenkt dat werk van een topnaam in de hedendaagse kunst vaak meer opbrengt, was dat voor een onsterfelijk topstuk niet eens overdreven.

ROSS KING
Leonardo en Het Laatste Avondmaal.
De Bezige Bij, 352 blz. 24,90 €.

Leonardo's schetsen van handen in verschillende houdingen.

© Royal Collection Trust/HM Queen Elizabeth II

Leonardo werkte traag en zat soms urenlang naar zijn muurschildering te turen zonder een penseel aan te raken